

Луци Караниколова

ЗА РАСКАЗНОСТА ВО ЛИРСКИ КОНТЕКСТ

(Кон „Ѓулабии“ на Станко Враз)

РЕЗИМЕ

Првата книга љубовна поезија на основоположникот на лирскиот израз во новата хрватска литература Станко Враз, дозволува во раскошниот лирски контекст да бидат нотирани елементи на расказност (=нарација). Тоа се должи помалку на влијанието на европскиот Запад и школата на романтизмот, а повеќе на настојувањето на поетот во автентичниот поетски интерес – да се изрази љубовта спрема Љубица Кантили, да бидат вметнати доминантните преокупации на идологијата и поетиката на илиризмот – родољубието и словенофилството.

Клучни зборови: љубовен и патриотски мотив, словенофилство, лирика, расказност.

1. ПРИСТАП

Лирското поетско писмо располага со концентрирана семантика најчесто невидлива „на прв поглед“. Неговата природа по дефиниција не допушта аналитичност (=разложување) на лирските информации, од едноставна причина што, нејзиното височество – естетската сатисфакција е резултат токму на густото, збиено значење. „Разводнувањето“ на значењето е привилегија на „избраните“: оние опитните кои умеат да читаат лирика „со загледување“, со леснина и ненапрегање, разложувајќи го синтетизираниот исказ интимно, „во себе“.

Овој процес е мошне возбудлив, особено ако се знае дека „лирскиот читател“ за тоа или не зборува или не наоѓа доволно зборови да го објасни значењето. Уште потешко е – да се објасни процесот на рецепција. Парадоксално, но вистинито: убавината е во густината и во тешкотијата!...

Во стихозбирката „Ѓулабии“, со која ги постави основите на лирскиот израз во новата хрватска литература, Станко Враз го „поедноставува“ доминантно лирскиот дискурс со расказност. Станува збор за легитимна творечка постапка која меѓутоа е воопшто неочекувана во една поезија посветена на Љубица Кантили и која програмски го поддржува максималистичкиот концепт на поетиката на илиризмот – обединувањето на сите јужни Словени. Неа, хрватската критеријалка ведаш не ја препознава, иако го нотира нејзиниот зародиш во влијанието на Пушкин и неговиот роман во стихови „Евгениј Онегин“ врз младиот илирски поет.

Врховниот хрватски критичарски авторитет, Антун Барац ќе го отфрли овој деветнаесетовековен став, прогласувајќи го за заблуда: „Сродност меѓу ‘Ѓулабии’ и различните романи од времето на романтизмот додуша има. Но, тие се во целост во нивниот впечаток, а не во композицијата. Почнувајќи да пишува песни за Љубица, Враз не можел да знае како ќе бидат завршени. ‘Ѓулабии’ се збирка љубовни песни, секако поврзани, но никаков роман“ (Вагас, 1965:19, 20).

2. ПРИКАЗ

2.1. Структура на „Ѓулабии“

Формата на полската народна песна *краковјак*, осум шестерци распоредени во две катренски строфи е основна единица на структурата на поетската книга „Ѓулабии“.

48.

„Bog je tebe stvorio,
Ljubice milena,
S tjelem od lepote,
s srcem od kamena.

To je zašto plačem
s glavom na koljenu,
Plačem, tužim tugu
Vjek neizrečenu“

(Vraz, 1965:55)

Стихозбирката содржи 389 вакви песни, подредени во четири пеења и еден пролог, озаглавен како „Разлог“. Низ нешто повеќе од 3200 стихови, Враз поетски ја слави љубовта спрема девојката Љубица Кантили, внука од сестра на Људевит Гај и го апологизира својот хрватско-словенечки патриотизам до ниво на јужнословенство и општословенство.

Како словенечки поет кој ја напушта матичната средина, прифаќајќи ја идеолошката програма на илиризмот, Враз, својот книжевен углед во Хрватска ќе го стекне токму со песните од циклусот „Ѓулабии“. „Оваа е прва книга со љубовна поезија во новата хрватска литература“, каде што поетот ги слика „ (...) средбите со љубената девојка, миговите на неизвесност, надеж и остварена среќа. Еротиката во песните е испреплетена со пејзажи од словенечките и хрватските краишта и со изрази на љубов спрема сопствениот народ и словенството, со восхит спрема убавините на Горењска, спрема словенските девојки“. (Вагас, 1965:18, 19)

Првото пеење кое содржи 113 песни-краковјаци напишано во 1836-та, а објавено во „Даница илирска“ во 1837-та, (заедно со второто пеење) претставува историја на неговото вљубување во Љубица Кантили.

Второто пеење составено од 124 песни-краковјаци веќе го „дава“ и првиот патриотски мотив. Ова е време кога Враз дознава за бракот на Љубица со имотниот љубљански трговец Едуардо Енглер, есента, 1937-та година.

Во третиот дел од стихозбирката, остварен низ 133 песни-краковјаци, Враз ја слика својата душевна состојба после мажачката на Љубица Кантили, за веќе во четвртото пеење, со вкупно 19 песни-краковјаци, да ја универзализира својата интимна љубов во љубов спрема жената воопшто и љубов спрема словенскиот народ и човештвото.

Како засебна книга, „Ѓулабии“ доживува прво издание во 1840-та година, но без третото и четвртото пеење, кои делумно се печатат на страниците на „Даница“ и во алманахот „Искра“. Интегрално, стихозбирката е објавена постхумно, во Загреб, во Собраните дела во пет книги (1863-1877).

2.2. Поетските мотиви

Поетското искуство на Станко Враз и пред 1837-та година е податно за љубовна поезија. Освен тоа, тој, доаѓајќи во Загреб, бидува воодушевен од илирската идеологија на Људевит Гај - литературната продукција на оваа епоха да ја поддржува национална програма и пошироко - да го пропагира утопистичкиот концепт за обединување на јужните Словени.

Првите лирски изливи, песните од првото и второто пеење, Враз ги подготвува под мотото „На Славица“ („Slavici“), за подоцна посветата да биде променета во „На Љубица“ („Ljubici“). Оваа одлука на поетот упатува на интимизам, на поезија со афективни и персонални тонови. Всушност, станува збор за своевидно потиснување на објектот и афирмација на субјектот во една специфична лирска перспектива, зашто оваа е поезија на антрополошки елементи.

Кога Враз почнува да го создава циклусот „Ѓулабии“, можеби и нема намера да го „збогати“ и прошири доминантниот љубовен мотив, инициран во заглавието на стихозбирката со патриотскиот, односно словенофилскиот. Зашто имено, „ѓул“, според толкувањето на поетот значи-трндафил, роза, мирисно цвеќе и симбил на љубовта и смртта. Ако на ова се додаде и вкоренетото во словенската, па и светската фолклорна и книжевна традиција сфаќање дека розата „и восхитува и боли“, тогаш тоа сосема би соодветствувало на љубовната судбина на Враз и неговата Платонска љубов спрема девојката, која станува туѓа жена, за набрзо да умре:

„Krasan je tvoj vijenac/od ruža spleteni,/Al je pod ružami/mnogi trn skriveni“ (Од 113-тата песна на првото пеење) (Vraz, 1965:65)

Да останеше само на таквата програмска платформа Враз ќе беше само прв романтичар во историјата на хрватската литература. Дали интимната болка или „агресивноста“ на илирската програма и поетика ќе го принудат „да го додаде“ родољубивиот, односно словенофилскиот мотив и не е толку важно. Важно е што таа поезија е исклучително непосредна и „наивно едноставна“, заради што Антун Барац ќе го нарече нејзиниот создавач „највпечатлив романтик меѓу илирците“ (Barac, 1965:18).

Еве како изгледа „едноставноста и непосредноста“ на поетскиот исказ на Станко Враз:

104-та песна од второто пеење, со доминантно љубовен мотив: „U vrtu je ruža/ljubljena od dana,/Stidna ko djevojka/prvom celivana./Oj ružo, oj ružo/prvi Vesne dare!/Ti cvatiš, a moju/možda grob već tare“ (Vraz, 1965:81).

Или: 17-та песна од четвртото пеење, со „развиен“ патриотски мотив, кога тој веќе се универзализира и прераснува во љубов кон сето човештво: „Svi narodi braća,/svi su božja čeda,/Na njih jedno nebo/i jedan bog gleda;/I ko jedno sunce/nad svimi ishodi,/I jedno stoj, vladaj/pravo nad narodi!“ (Vraz, 1965:108)

Наизменичното и спонтано препуштање час на љубовниот, час на патриотскиот/словенофилскиот мотив, секако со квантитативна и квалитативна доминација на интимното „отворање“ пред себе и пред читателот е врховен белег на првата „лирска книга“ во хрватската литература. Најапосле, љубовта е таа што овде и доминира и триумфира.

3. ЗА РАСКАЗНОСТА

Непогрешлив е впечатокот по однос на Вразовите „Гулабии“ уште од првото нецелосно издание во 1837-та година дека, во доминантниот лирски контекст се „инфилтрирани“ наративни елементи. Заправо, „лирската наратија“* е суштински белег на дискурсот на првиот лирик во хрватската литература. Иако „наративноста во лириката“ не Враз во почетокот е погрешно дефинирана како „роман во стихови“, сепак, валиден е ставот дека се работи за стихови, заемно поврзани во една целина, заокружена или подобро, обезбедена благодарение на процесуалноста и секако линеарното прогресирање на поетската идеја која, ни помалку ни повеќе, ја поминува трасата: љубов→родољубие→јужнословенство→словенство→општочовештво!

* Терминот „лирска наратија“, со особено задоволство го позајмувам од семинарската работа „Поезијата на Станко Враз“ на студентката Боркица Трајковска од трета година на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“, Штип.

Дали ќе беше можно првичниот мотив – интимната љубов да еволуира и да метастазира до таа степен што да се универзализира во љубов спрема целото човештво ако идејата и исказот не беа подложени на расказност? Дали ќе можеше таа љубов да доживее повеќекратна трансформација, квалитативно збогатена во секоја нова, наредна форма, од љубов во патриотизам, од патриотизам во јужнословенство, од него во словенство и конечно во љубов спрема човекот воопшто, ако не постоеше некаков „расказен“ лигамент меѓу овие кардинални мотиви? Дали е можно во една ваква лирска констелација наративноста да стане неопходна? Одговорот е прост. Се работи за неприкосновениот закон на литературното писмо *par excellence*, зашто имено, секое ефективно раскажување се кристализира во афективен или емоционален ефект: „Писмото располага со еден скриен каприц до кој особено држи и кој може да се опише како конкретизација која копнее по воопштување (нарација) и како воопштување кое копнее кон конкретизација“ (Вангелов, 1996:35).

Тука нема апстракција. За да се екстензивира поетската идеја - љубов до рамништето - општочовечка љубов, неминовно е (Враз, за тоа, како поет по вокација и не морал да биде свесен), алките меѓу ентитетите во тој процес на „израснување“ да бидат направени од наративен материјал. Лиричноста со тоа не губи ниту семантички ниту естетски. Неа не можеме „да ја раскажеме или прераскажеме“. Впечатокот и натаму останува лишен од соодветни и доволно добри за неа зборови. Но, затоа пак, може „да се раскаже“ целината на стихозбирката и секое одделно пеење.

Прашањето на расказноста во доминантно лирскиот контекст на „Ѓулабии“ станува дотолку посложено што таа, расказноста тешко може „да се покаже“. Најчесто е имплицитно присутна меѓу одделните песни (=краковјаци), потоа во, на места нагло „прекршување“ на љубовта во родољубие, па и во зачудувачки спонтаното преоѓање од едно во друго пеење, кога и редовно се случува „смена“ на мотивите.

Очигледна наративност е забележителна во почетокот на второто пеење:

1-ва песна, второ пеење: „Onkraj Pirije/grad stoji na stijeni,/U tom gradu tuži/junak zatravljeni;/Tuži, prisluškuje/s jedne razvaline,/Ne bi li on čuo/glasak iz daljine“ (Vraz, 1965:66). Дејствителноста од овој тип набрзо, веќе во петата песна ќе биде „прекината“ со лирски љубовен излив, но во невообичаен и секако неочекуван раскажувачки манир: „Prava ljubav stvara/(to nam je očito)/Od mahnita mudro,/od mudra mahnito./Što od mene stvori,/dokučit ne mogu;/To j' samo Njoj znano/i višjemu bogu.“ (Vraz, 1965:67). Впрочем, слично како што мотивите спонтано преоѓаат еден во друг и расказноста и лиричноста ту се радикално издвоени, ту се присутни во исто време и на исто место, ту пак се „кријат“ една од друга. Едно е сигурно – ги има нив во оваа извонредна поезија, макар не била таа „роман во стихови“, ами само своевидно единство од одделни лирски песни.

Враз интуитивно ја применува наративноста, најмногу заради европското романтичарско влијание на кое бил изложен и во кое бил одлично упатен. Тој се помага со неа, за со наративноста и преку неа поедноставно да го стави на очиглед својот автономен интимистичко – персонализиран поетски интерес, се разбира во илирски манир.

4. КОМЕНТАР

„Ѓулабии“-те на Станко Враз ја претставуваат ентузијастичката и персонализирана лирска природа на поетот. Тие едновременно ја нудат и речиси незаобиколната за тој период словенска глорификација. Го прават тоа така што вметнуваат елементи на расказност во раскошниот и секако, нагласен лирски контекст.

Во оваа смисла Враз, колку и да се смета за „словенечки одметник“, колку и да му припаѓа на хрватскиот илиризам, исто толку, ако не и повеќе – тој е „свој“! Ако не остана единствен, тогаш беше прв во љубовната лирика, кој предложи и лично успешно изгради не идеолошки и колективен како Људевит Гај, ами антрополошки, индивидуалистички концепт со словенофилски (и словеномитолошки) елементи.

По таков начин, поезијата на Враз на голема врата го „внесе“ европскиот романтизам во хрватската литература.

S U M M A R Y

ABOUT NARRATION IN LIRIC CONTEXT

The first book of love poetry of Stanko Vraz - the founder of lyric expression in new Croatian literature, permits narration elements to be noted in the rich lyric context.

This is less due to the impact of the European West and the school of Romanticism, and more due to the poet persistence in the authentic poetic interest - to express love for Ljubica Kantili, to be inserted dominant concerns of the ideology and poetics of ilirizm – patriotism and Slavophilism.

Keywords: love and patriotic motive, Slavophilism, lyrics, narration.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bal, Mieke. 1989. Opisi (Za jednu teoriju narativnog opisa), Uvod u naratologii, Izbor, redakciju prijevoda, uvodni tekst i bibliografiju sačinio Zlatko Kramarić, Osijek, Izdavački centar Revija, str. 199-221;
2. Barac, Antun. 1954. Dijela, Vraz-Preradović. Zagreb. Matica hrvatska, str.7-36;
3. Beker, Miroslav. 1991. Semiotika književnosti. Zagreb. Biblioteka Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu;

4. Вангелов, Атанас. 1996. Елементи на расказноста. Теорија на прозата. Избор на текстовите, превод и предоговор, Атанас Вангелов. Скопје. Детска радост. стр. 7-40.
5. Вангелов, Атанас. 1996. Отсутноста-реч. Скопје, *Lettre internationale* бр. 2, стр. 28-36;
6. Vraz, Stanko. 1965. Pjesme i članci. Vraz-Preradović. Zagreb. Matica hrvatska, Zora.
7. Николовска, Кристина. 2004. Глаголска метафора. Скопје. Зојдер.

1.1. Поетските мотиви

3. РАСКАЗНОСТА

4. КОМЕНТАР